

De vorige keer beloofden we reeds, dat ons volgende bezoek de plaats Ezinge zou gelden. Tevens schreven we hoe de Romeinse natuur- en geschiedsvorser Plinius deze landen van kwelders en wierden eens heeft beschreven. We hebben in vorige artikelen — zij het vaak terloops — het één en ander geschreven over wierden (zie o.a. het artikel over Leermens). We willen in dit artikel u wat meer vertellen over wierden en terpen. De wierde van Ezinge geeft ons daartoe een goede aanleiding.

31

Tekst: J. RITTERSMA
Foto's: P. WERNEKINCK

De afgegraven wierde van Ezinge, zoals zovelen uit de omgeving.

Benaming

We schreven daareven opzettelijk "wierden en terpen". Wat is nu eigenlijk juist? Wat is nu een wierde en wat een terp? Meestal gebruikt men voor de ronde woonheuvels in het Fries-Groningse kleigebied het woord "terp". Dit is een Fries woord. Toch is het Groningse "wierde" een betere benaming. Eigenlijk betekent "terp" niets anders als dorp. Vele Friese plaatsnamen — ook op de zandgronden — eindigen op -Terp. Plaatsnamen in Groningen en Friesland, welke op -werd, -warden en -wird eindigen zijn tevens verwant met het Duitse begrip "Wurt". Het gehele gebied van het vroegere Friesland d.w.z. van West-Friesland tot Oost-Friesland in Duitsland, was tien tot dertien eeuwen voor Christus één groot gebied doorsneden met waterlopen. Het was een zavelig kwelderland langzamerhand door de slib en kleiaanvoer van en door de zee, hoger kwam te liggen en mede daardoor ging "verzoeten", werd dit blijkbaar een aantrekkelijk woongebied voor de mensen. In die tijd gingen de eerste bewoners zich in dit gebied vestigen. Dit blijkt uit opgravingen in West-Friesland. Enige tijd later kwamen ook de eerste bewoners van onze streken.

Verval

Verreweg de meeste wierden dateren van voor 1000 na Chr. Echter, zo langzamerhand begon men met de eerste bedijkingen. De boeren gingen zich nu meer en meer op het vlakke land vestigen. Diverse wierden werden verlaten of raakten in verval. Andere groeiden uit tot grote dorpen en zelfs tot steden, b.v. Leeuwarden, Appingedam en Bolsward.

De meeste wierden kenden als eerste vestigingen de eenvoudige boeren hoeven. Hoe deze boerderijen van eertijds er uit zagen, kan men in het Museum in Groningen prachtig zien aan de hand van de opgravingen die men indertijd heeft gedaan in de wierde van Ezinge. Dat men wierden bouwde om bij hoogwater een veilig heenkomen te zoeken mag als algemeen bekend worden beschouwd. Per definitie is een terp of wierde dan ook: „een verhoogde woonplaats in aan periodieke overstromingen onderhevige gebieden”.

En kijkje in het knusse dorpje Ezinge. Op de achtergrond de Ned. Herv. kerk, die in 1959 werd gerestaureerd.

Sommige wierden werden middels zoden opgebouwd of verstevigd (denk aan Sauwerd = zodewierde!) Andere wierden werden langzamerhand opgehoogd door mest en door afval van de bewoners.

Het gebeure echter ook, dat enkele boerderijwierden op geringe afstand van elkaar lagen en in de loop van de tijden langzaam naar elkaar toe groeiden. Zo'n voorbeeld vinden we in Groningen, n.l. in Paddepoel. Hier heeft men een viertal boerderijterpen gevonden, dat vroegtijdig om de één of andere reden is verlaten, maar toch bezig waren één geheel te gaan vormen. De opgraving van deze wierdjes vond plaats in het jaar 1964.

We noemden daareven de opgravingen te Ezinge. Deze afgraving (ged.) van de wierde van Ezinge geschiedde onder leiding van de bekende en tevens beroemde prof. dr. A. E. van Giffen. Deze man werd in 1884 geboren in Groningse Noordhorn en werd uiteindelijk dir. van het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen. Hij heeft enorm veel werk op archeologisch gebied verricht. Ook vele publicaties op dit gebied deed hij het licht zien. Zijn grote werk is „De hunnebedden in Nederland”.

Het grote succes voor de domineeszoon uit Noordhorn was de afgraving van de Ezingerwierde. Na enkele kleine onderzoeken in de jaren van 1924—1930 begon hij in 1931 met de definitieve opgravingen. Mede door deze onderzoeken is van Giffen beroemd geworden. Wat de wetenschap nu weet aangaande wierden en hun vroegere bewoners dankt men vooral aan de werkzaamheden van Albert Egges van Giffen aan de wierde van Ezinge. In de geschiedenis van de Europese prehistorie zal Ezinge bekend blijven staan als de plaats waar meerdere nederzettingen van één volk boven elkaar in het plattegrond vastgelegd werden buiten het Middellandse zeegebied.

Wanneer men nu op de bewuste plaats komt waar Van Giffen zijn onderzoeken verrichtte, vindt men helaas niets meer terug van die interessante waarnemingen. Alles is overgebracht naar het Groninger Museum.

Maar wat is er veel gevonden daar in Ezinge. Resten van boerderijen dateren uit de tijd van vijf eeuwen voor onze jaartelling. De resten waren zo goed geconserveerd, dat de oudheidkundigen er verbaasd over waren, temeer daar men nooit en te nimmer gedacht had dat de boerderijen nog zo groot waren. Men kwam n.l. tot de ontdekking dat de grootste stallen wel 50 tot 70 koeien konden bevatten. Na reconstructie kwam men tot de conclusie, dat in

oude wierdehoeven de koeien met de koppen naar de muren gekeerd stonden. Ook bleek dat onze zeer vroege voorouders in die tijd reeds wagens kenden, die vermoedelijk door koeien of ossen werden getrokken. Allerlei gebruiksvoorwerpen vond men: botten van paarden, potten, skeletten van mensen en dieren, resten van schoenen en Romeinse beeldjes.

Merkwaardig is ook de ontdekking dat de paarden in die tijd veel kleiner moesten zijn geweest dan de paarden die nu in de wei dartelen. De wierdebewoners kenden diverse soorten honden, b.v. windhonden, kezen, doggen en wolfshonden.

Wierdenlandschap

Vele mensen realiseren zich niet, dat het wierdenlandschap het oudste cultuurlandschap van ons land is. Meestal denkt men in dit verband aan het "Olde Landschap", waarmee dan Drente wordt bedoeld. Zeker is dat de tegenwoordige dorpen in Drente met hun essen oude wegen op zijn allervroegst uit de laat-Romeinse periode dateren, dus na het begin der jaartelling.

Wanneer men luchtfoto's van een terpenlandschap ziet, wordt men wellicht getroffen door de typische "radiaire structuur". Deze straalsgewijze perceelindeling is ook bij de wierde van Ezinge te zien. Een van de mooiste dorpen met een dergelijk structuur is het dorpje en de wierde van Biesum bij Delfzijl. Ook de wierde met bebouwing van Middestum is een prachtig voorbeeld.

Merkwaardig in het wierdelandschap is, dat de talrijke waterlopen in het wierdegebied te herleiden zijn als oude getijdgeulen uit de tijd van voor de bedijking. Wanneer men het oorspronkelijke terpenlandschap goed bekijkt is het dikwijls moeilijk de lage en onbewoonde wierden te onderscheiden van de natuurlijke heuvels en oneffenheden die dit oude landschap meestal kenmerken.

Vooraf het Marnegebed is er een mooi voorbeeld van. Wie op die hoge monumentale heuvels staat zoals b.v. op de zeer hoge wierde van Leermens, en zo over het landschap uitziet en over de daken van de laaggelegen boerderijen, krijgt toch bewondering voor onze voorouders. Het is immers een kolossaal stuk werk deze monumentale woonheuvels in het vlakke land.

Helaas heeft men in het verleden dit niet altijd zo gezien. Toen men ontdekte dat de zg. terpaarde een soort vruchtbare kunstmest was en in noeste vlijt begon met de afgraving, lees: verminking van de wierden. Het werd een compleet bedrijf kanalen werden gegraven, huizen

afgebroken en het verschaft zeer velen werk. Vooral vanaf het begin van deze eeuw tot ongeveer in de jaren dertig, was men druk bezig met dit werk. Soms bleef er van de prachtige wierde niets anders over dan een scheefgezakte bult met hier en daar een huis of een kerk. En wat zijn er enorm veel historische gegevens verloren gegaan. Men vond wel eens een potje of een kam enz. Het werd dan aan een belangstellende of misschien aan 'n museum gegeven. Maar hoeveel waardevolle vondsten er verloren zijn gegaan is nauwelijks te schatten. Gelukkig heeft men toen zo langzamerhand ingezien, dat het zo niet kon voortduren. Allerlei verenigingen en wetenschapsmensen zijn zich er mee gaan bemoeien en mede dankzij dit werk is de wierdeafgraving tot staan gebracht. (Ook natuurlijk mede door de opkomst van de kunstmest!) Gelukkig zijn de zg. "modderscheepjes" met hun lading terpaarde verdwenen. Soms hadden deze vaartuigen toepasselijke namen zoals "Landsman Welvaren" of i.d.

In 1943 was het zover. De overheid greep in. Er werd een bepaling uitgevaardigd, waarbij het verboden werd zonder voorkennis van de overheid in terpen en wierden te graven. In 1961 kon krachtens de Monumentenwet de wierden tot de beschermde monumenten verklaard worden.

Behalve deze bescherming genieten de wierden vandaag de dag ook de belangstelling van de terpenrestaurateurs. Deze mensen trachten de afgegraven wierden weer het oude profiel te geven. Voorwaar een loffelijk streven.

In de toekomst mag men dan ook zeker verwachten dat vele van de historische cultuurmonumenten in hun oude luister hersteld zullen worden.

Ja, er valt nog ontzaglijk veel over terpen en wierden te vertellen. In het kader van deze artikelen is het helaas onmogelijk hier nog uitgebreider op in te gaan. Wel kunnen we de geïnteresseerde lezer nog enkele boeken op dit gebied aanbevelen. (Bovenstaande gegevens werden

hier voornamelijk aan ontleend): "Terpen mensen en milieu" en "Land van terpen en dijken", beide boeken zijn verschenen in de "triangelreeks" van de uitg. fa Knoop en Niemeijer te Haren.

Terug naar Ezinge

Ja, wanneer u op de wierde staat moet u eigenlijk wel beseffen dat u op "één bult geschiedenis" staat. Tegelijk moet u bedenken dat de vondst van een beeldje van de Romeinse god Jupiter uit Plinius' tijd temidden van de grondslagen van de boerenhoeven en de scherven uit de Romeinse tijd er wel op duiden, dat de Romein Plinius toch ongelijk had of op z'n minst overdreef toen hij schreef over "dat ongelukkige volk, dat geen vee kon houden en zich niet met melk konden voeden". Ezinge staat met gouden letters in de annalen van de archeologen en is door het werk van prof. Van Giffen in binnen- en buitenland een begrip geworden.

Overigens is het dorp interessant genoeg om rond te dwalen. De radiaire structuur is duidelijk waarneembaar. Een knus dorp dit Ezinge. In het centrum staat een zeer merkwaardige gebouwde boerderij en ook het kerkje met de vrijstaande toren is een bezoek waard. In 1959 heeft men er de resetauratie voltooid. Het bleek mogelijk te zijn de 13e-eeuwse vormgeving te reconstrueren. Ook de toren dateert uit dezelfde eeuw. De rijk versierde kansel dateert uit 1721. Kerk en toren vormen een gelukkige afsluiting van de dorpsstraat. Al wandelende door deze dorpsstraat zult u met de schrijver eens zijn, dat het heden maar vooral ook het verleden van dit dorp in het stroomgebied van het Reitdiep toch interessanter is dan u wellicht dacht.